

TSITSI DANGAREMBGA

TOE
STAN
DEN

ROMAN

Tsitsi Dangarembga

Toestanden

Roman

Vertaald door Helen Henny

Uitgeverij Mozaïek – Utrecht

‘Inlander-zijn is een neurose.’

Uit de inleiding bij Frantz Fanons *De verworpenen der aarde*.

1

Ik kan niet zeggen dat ik erg bedroefd was toen mijn broer doodging. En ik verontschuldig me ook niet voor wat je mijn hardvochtigheid zou kunnen noemen, mijn gebrek aan gevoel. Want dat is het niet. Ik voel juist heel veel tegenwoordig, veel meer dan ik kon voelen toen ik jong was en mijn broer doodging. En dat is niet alleen een kwestie van leeftijd. Ik verontschuldig me dan ook niet, maar zal een begin maken met het terughalen van de feiten die tot mijn broers dood hebben geleid, zoals ik me die herinner, en de gebeurtenissen die me ertoe hebben gebracht dit verhaal te schrijven. Want hoewel het overlijden van mijn broer en mijn verhaal onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, gaat dit relaas uiteindelijk niet over de dood, maar over mijn ontsnapping en die van Lucia; over de val waarin Maiguru en mijn moeder verstrikt zaten; over Nyasha's rebellie – de teruggetrokken, afwezige Nyasha, dochter van mijn oom, die met haar opstandigheid ten slotte misschien niet heeft bereikt wat ze had gehoopt.

Ik was dertien toen mijn broer stierf. Het gebeurde in 1968. Het was het eind van het schooljaar en we verwachtten dat hij met de bus van drie uur 's middags zou thuiskomen. Mijn broer ging naar school op de zendingspost waar mijn oom schoolhoofd was, zo'n twintig mijl ten westen van ons dorp, in de richting van Umtali. Als mijn oom aan het eind van het semester niet te zeer in beslag genomen werd door zijn rapporten en bestuurlijke taken en hij zich om drie uur 's middags vrij kon maken, bracht hij Nhamo wel eens thuis. Dat had Nhamo het liefst. Hij reisde niet graag met de bus; dat

ging te langzaam naar zijn zin. Bovendien roken de vrouwen naar onaangename voortplantingsgeuren, was de kans groot dat kinderen de inhoud van hun van slag geraakte ingewanden op de vloer van de bus deponeerden, en walmden de mannen naar het zweet van zware lichamelijke arbeid. Hij hield er niet van het voertuig te moeten delen met diverse producten in bedenkelijke stadia van rijping, met doodsbanne kippen en een enkele stinkende geit. 'We zouden een speciale bus moeten hebben,' klaagde hij, 'net zoals de leerlingen uit Fort Victoria en Salisbury.' Daarbij vergat hij gemakshalve dat dit steden waren, autonome stedelijke centra, terwijl wij op de gemeenschapsgronden rond Umtali woonden. Aangezien mijn ooms zendingspost tot Umtali werd gerekend was er geen enkele reden om hem en de andere leerling uit onze buurt met een speciaal daarvoor gehuurde bus thuis te brengen.

Hoe het ook zij, zelfs met een gehuurde bus zou mijn broer nog niet tevreden zijn geweest. De bussen komen namelijk niet verder dan de markt waar de groezelige, donkere winkeltjes staan die wij magrosa noemen, en waar de vrouwen onder de msasabomen hun hardgekookte eieren verkopen, groenten en vruchten van het seizoen, gekookte kip (al dan niet met kerrie bereid), en alles wat een reiziger of dorpling eventueel nog meer zou willen kopen. Daarvandaan moest hij alsnog de twee mijl naar huis lopen, of hij nou met de bus gekomen was of niet. En dat was nog een onderdeel van zijn thuisreis dat mijn broer niet wenste mee te maken.

Voor iemand als ik, die niet aan het begin en eind van elk semester die wandeling had hoeven maken, was het moeilijk te begrijpen waarom mijn broer zo'n hekel had aan lopen, vooral na zo lang opgepropt in een benauwde bus te hebben gezeten: de busreis naar de zendingspost duurde bijna een uur. Nog afgezien van het feit dat het me prettig leek om na zo'n lange reis je benen te kunnen strekken, was de wandeling van het busstation naar huis niet lang als je geen

haast had. Op de weg, die langs de velden slingerde, kwam je altijd wel iemand tegen met wie je tien minuten van de dag kon delen – je kon naar zijn gezondheid informeren en naar die van zijn familie, je kon de overvloed aan maïskolven bewonderen als het een goed jaar was, voorspellen hoeveel zakken het veld zou opbrengen, je afvragen of de planten nu te vroeg of te laat hadden gebloeid. En hoewel het stuk weg dat de velden en het busstation met elkaar verbond in de felle zon lag en van april tot september, wanneer het niet regende, zo verblindend en verschroeiend was dat de schittering van het zand pijn deed aan je ogen, was er langs de velden altijd schaduw te vinden onder de groepjes bomen die met opzet niet waren gekapt om ons beschutting te bieden wanneer we aten of even wilden uitrusten van het werken op het land.

Enmaal de velden voorbij boden bomen en struiken meer schaduw. Acacia's, lantana's, msasa's en mopani's stonden bij elkaar aan weerszijden van de weg. Als je tijd had kon je dieper het bos induiken om naar matamba en matunduru te zoeken. Zoet en zuur. Verrukkelijk. Vanaf dit boomrijke gedeelte liep de weg omlaag naar de rivier, die door een ondiep ravijn stroomde. Deze vallei leek speciaal voor ons geschapen; de bedding was bezaaid met rotsblokken die van boven glad en plat waren en dus allerlei mogelijkheden boden voor spannende kinderspulletjes. In het droge seizoen was de rivier een ondiep stroompje en kwam het water nauwelijks boven de laagste keien uit, maar na de regens was het op bepaalde plaatsen zo diep dat het bij mij tot aan m'n tepels reikte en een kind kopje-onder ging. We wisten dat we deze plaatsen moesten mijden wanneer de rivier een kolkende stroom was, maar het merendeel van het jaar kabbelde het water rustig voort zodat we bijna overal konden zwemmen. Kinderen werden geen beperkingen opgelegd. We mochten spelen waar we maar wilden. De vrouwen hadden hun eigen plaats om te baden en de mannen ook. Waar de vrouwen zich wasten, was de hele rivierbedding nagenoeg bedekt met rotsen, die

lager en vlakker waren dan op andere plaatsen in de rivier, en het water was er zo ondiep dat het zelden boven mijn knieën uitkwam. De vrouwen waren tevreden met hun plek, die zich heel goed leende om er de was te doen. Maar wij zagen op tegen het moment dat we borsten zouden hebben en daar met de vrouwen zouden moeten wassen in plaats van te kunnen zwemmen in de interessantere poelen, waar het water koeler en dieper was.

De rivier, de bomen, de vruchten en de velden. Zo was het in het begin, in mijn vroegste herinneringen, maar zo is het niet gebleven. Ik was nog vrij klein toen de overheid op minder dan een mijl afstand van onze baadplaatsen gemeentewoningen liet bouwen om zo meer greep te krijgen op onze streek. Hierdoor zagen de bewoners van ons dorp, dat uit zo'n twaalf hutten bestond, zich hoe langer hoe meer genoodzaakt hun handelswaar naar de overkant van onze rivier, de Nyamarira, te brengen. Het duurde namelijk niet lang voordat de ondernemender dorpsbewoners in de gaten kregen dat er altijd meer volk op de been was bij de nieuwe gemeentewoningen dan elders in het dorp (behalve dan 's zondags bij de kerk, en doordeweeks bij de gelegenheden waar bier geschonken werd). En daarom vestigden ze in de nieuwe wijk hun kleine kruidenierswinkeltjes, waar alle benodigdheden te koop waren, zoals brood, thee, suiker, jam, zout, olie om in te bakken, lucifers, kaarsen, paraffine en zeep. Ik herinner me niet precies meer in welke volgorde deze ontwikkeling zich voltrok, of het eindstation van de bus er eerder was dan de winkeltjes of omgekeerd, maar al spoedig stopten de bussen daar ook. De werkschuwe jeugd van het dorp begon uit verveling bij de winkeltjes rond te hangen en trakteerde elkaar wanneer ze het zich konden veroorloven – en dat was niet zo vaak – op flesjes Fanta en Coca-Cola en goedkope parfum die naar vanille-essence rook. Eén winkelier was zo slim om hier zijn voordeel mee te doen en plaatste een grammofoon in zijn winkeltje, zodat

de jeugd zich kon vermaken met muziek en dans. Ze draaiden de nieuwe rumba waarvan de warrige teksten, zoals bij alle populaire liedjes, over alledaagse problemen gingen: 'Je krijgt een pak rammel als je blijft zeuren om je geld,' 'Pa, ik ben werkeloos, geef me wat geld om roora te kopen,' 'M'n lief, waarom heb je een tweede vrouw genomen?' Er werd geheupwiegd en gestampt op het ritme van de feiten des levens. Er heerste een gevoel van saamhorigheid. De autoriteiten schrokken wakker toen ze merkten hoe ondernemend onze gemeenschap was en beloonden ons voor onze prestaties met het bouwen van een bierhal, in dezelfde donkerblauwe kleur als de gemeentewoningen, waar je iedere dag van de week voor weinig geld 'inlands bier' en 'helder bier' kopen. Zo verwerd onze wasplaats tot een oversteekplek voor ieder die voor wat dan ook naar de magrosa ging. Om redenen van fatsoen moesten wij verderop in de rivier baden. Maar soms, als ik genoeg moed bijeen geraapt had – dat was in de tijd voor ik borsten kreeg – bleef ik staan luisteren bovenaan het ravijn, en als ik er zeker van was dat de kust veilig was rende ik omlaag naar de rivier, trok snel mijn rok uit (meestal het enige dat ik aanhad) en zwom zalig rond in de vertrouwde diepe poelen zolang ik durfde.

En dit was de wandeling die mijn broer zo verafschuwde! De reden heb ik nooit begrepen. Wat er onderweg allemaal te zien en te doen was is werkelijk onuitputtelijk. Maar mijn broer slaagde er meestal in om de gehate wandeling te mijden door aan het eind van het semester met een of andere smoes op de zendingsschool te blijven tot mijn oom, de broer van mijn vader en oudste van de familie, besloot om ons een bezoek te brengen. En dat deed hij vaak.

Mijn oom was degene die het idee had geopperd om Nhamo naar de zendingsschool te sturen. Hij was er namelijk van overtuigd dat Nhamo, als hij de kans kreeg, het op school goed genoeg zou doen om later een fatsoenlijk beroep uit te kunnen oefenen. Met het geld dat hij op deze manier zou

verdienen, zei oom, kon Nhamo onze tak van de familie uit de misère halen. Mijn ooms suggestie bood ongeken- de perspectieven en mijn vader, die van de grote gebaren hield, liet zich gemakkelijk overtuigen van de zin van dit plan. Voor de vorm kwam mijn vader nog met de zwakke tegenwerping dat werken op het land zonder Nhamo voor ons achterblijvers extra zwaar zou zijn, maar vervolgens gaf hij toestemming mijn broer te laten gaan. Dit speelde in 1965, het jaar dat mijn oom uit Engeland terugkeerde. Mijn broer, die toen in de derde klas van de lagere school zat, had de eerste twee jaar al uitgeblonken als beste van de klas en zou daarna tot de beste vijf blijven behoren. Zoveel talent, meende mijn oom enthousiast, diende te worden gestimuleerd. Tijdens Nhamo's eerste schooljaren zei vader altijd ter aanmoediging: 'Als ik zo'n stel hersens had als jij zou ik nu schoolmeester zijn. Of dokter. Ja! Misschien zelfs dokter. Dacht je dat we dan op deze manier zouden leven? Nee! We zouden een kast van een huis hebben, met stromend water, warm en koud, en elektrisch licht, net als Mukoma. Wat zouden we het goed gehad hebben, als ik de hersens er maar voor had gehad.' Nhamo, die vond dat een kind zijn ouders niet behoorde tegen te spreken, placht dat steevast te beamen en verzekerde vader telkens opnieuw dat hij het verstand waarmee hij gezegend was niet verkeerd zou gebruiken. Ik zat anders in elkaar. Ik was op zoek naar de waarheid. Bedoelde mijn vader dat Babamukuru vroeger net zo goed was geweest op school? Toen ik op een dag één van deze gesprekken opving, heb ik het hem eens gevraagd.

'Dat zou ik niet willen zeggen,' antwoordde vader. 'Ik zou niet willen beweren dat Mukoma goed was op school, nee. Hij was niet wat je noemt briljant. Maar hij las veel. Tjonge, wat las die Mukoma veel! Hij wist van aanpakken, zo was ie. I-i-h! Mukoma las veel,' besloot hij met een brede grijns en fronste zijn voorhoofd vol ontzag voor ooms doorzettingsvermogen. Op hetzelfde moment werd vader de val gewaar die hij voor zichzelf had gezet en waar hij met open ogen

was ingelopen. Nu moest hij zichzelf wel verdedigen: 'Maar Mukoma had geluk. Hij kreeg de kans. Hij ging al jong naar de zendingspost en de zendingen zorgden zo goed voor hem, weet je, dat het leren, ha-a-a, het leren als vanzelf ging.'

Of Babamukuru nu slim was of ijverig of gewoon een geluksvogel, het bleef een feit dat Nhamo er meestal in slaagde mijn oom over te halen om hem naar huis te rijden. Het is me een raadsel hoe Nhamo dat voor elkaar kreeg, want Babamukuru is nooit iemand geweest die zich gemakkelijk liet inpalmen. Toch lukte het Nhamo bijna altijd. Maar in november 1968, aan het einde van het schooljaar waar het hier om gaat, toen Nhamo de zesde klas had afgerond en dus eerder vrij was dan gewoonlijk, had Babamukuru een vergadering in de stad. Nhamo was genoodzaakt de bus te nemen. Eerlijk gezegd denk ik dat Babamukuru besloten had dat het goed voor Nhamo zou zijn om eens met de bus te gaan. Ik vermoed dat mijn oom zich enigszins ongerust begon te maken over de manier waarop mijn broer zich ontwikkelde. Ook onder degenen bij ons thuis die oud genoeg waren om zich zorgen te maken, groeide de ongerustheid over Nhamo's verandering van gedrag. Alleen mijn vader leek niets te merken.

Al heel snel nadat Nhamo naar de zendingsschool was gegaan, kwam hij gedurende zijn korte vakanties niet meer naar huis. Hoewel hij zo nu en dan wel met mijn oom mee op visite kwam, bleef hij alleen nog wanneer het schooljaar afgelopen was en het maïsjaar begon. In de vakanties in april en augustus weigerde Nhamo te komen, met een beroep op het feit dat hij stevig moest studeren om zijn examens aan het eind van het jaar te halen. Dat was een goed excuus. Op deze manier kon hij zich onttrekken aan de vervelende klus om de maïs neer te halen en op te stapelen en de kolven te pellen. Gedurende de maïsogst hadden we aan het eind van de dag altijd ongenadige jeuk en renden we direct van de velden naar de rivier om de kriebel weg te wassen. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Nhamo een hekel had

aan oogsten – dat hadden we allemaal. Maar ja, het moest nu eenmaal gebeuren. In september en oktober was het anders, dan werd het land klaargemaakt voor het nieuwe gewas. Vroeger werd de aarde met een hak omgewerkt, wat weliswaar vermoeiend maar geen zwaar werk was en daarom niet onplezierig. Later, vlak voordat hij in 1960 naar Engeland vertrok, kocht Babamukuru voor mijn vader een ploeg, die door een os getrokken werd. Tegen de tijd dat ik oud genoeg was om op de velden te helpen, was het werk teruggebracht tot enkel het planten van de maïs. Tenminste, in de jaren dat mijn vader of een ander mannelijk familielid dat bij ons te gast was en genoeg kracht had, tijd wilde maken om de ploeg te gebruiken. Was dit niet het geval, dan werd er als vanouds met de hand geploegd en geplant. Nadat er geplant was en het gewas ontkiemd was moesten we het hele regenseizoen door, totdat de planten groot en stevig waren, met onze handen en hakken het onkruid wieden. En soms moest dat niet alleen op de maïsvelden, maar ook bij de mhunga en rukweza. Het begin van de oogstperiode was altijd een drukke tijd. Mijn oom stond erop dat Nhamo dan thuis was om te helpen, aangezien er geen examens in het verschieft lagen wat zijn achterblijven op de zendingspost zou rechtvaardigen. Nhamo was dus wel gedwongen eens per jaar terug te keren naar zijn erbarmelijke thuis, waar hij zich met koud water moest wassen in een emailen kom of een stromende rivier en waar geen bad was met kranen waaruit warm en koud water gutste; waar hij regelmatig sadza voorgeschoteld kreeg en bijna nooit vlees en waar hij met z'n vingers moest eten in plaats van met mes en vork; waar het buiten de lichtcirkel van de flakkerende gele vlammetjes van de kaarsen en eigengemaakte paraffinelampjes aardedonker was, zodat hij niet kon vluchten in zijn boeken als wij naar bed waren gegaan.

Al deze armoe was hem gaan tegenstaan sinds hij naar de zendingspost was gegaan. Of in ieder geval bezorgde die hem een gevoel van schaamte, wat hij voordien nooit zo sterk had

gevoeld. Voor zijn vertrek hadden wij de overtuiging gedeeld dat onze misère weliswaar mensonterend was, maar ook ontegenzeggelijk van ons; het was zodoende ook aan ons om ons eraan te ontworstelen. Maar iets op de zendingspost had hem op de gedachte gebracht dat onze nederzetting geen enkele aanspraak meer op hem kon maken, zodat hij in de vakanties die hij wel thuis doorbracht er net zo goed niet had kunnen zijn: hij was niet bepaald toeschietelijk. Helpen met het werk op de velden, met het vee of het brandhout, al die taken die hij voorheen bereidwillig had gedaan, hij vond het allemaal maar flauwekul. Toen tijdens zijn eerste jaar op de zendingspost de regentijd vroeg aanbrak, beweerde hij dat het meeste werk al gedaan was en we het prima gered hadden; toen de regentijd verlaat was, aan het eind van zijn tweede jaar, bracht hij ons in herinnering dat we het er het vorige jaar zonder hem ook goed vanaf hadden gebracht. Enkel en alleen wanneer Babamukuru liet weten dat hij op bezoek zou komen, zette hij zich in om op het erf te helpen. Op die dagen stond Nhamo tegelijk met ons bij zonsopgang op en werkte hij zo hard dat het vuil zich in de groeven van zijn handen nestelde en het zweet over zijn blote rug gutste; dan stonk hij en zag hij eruit als een archetypische landarbeider. Zijn strategie werkte perfect. Hij bleef net zo lang doorwerken, hoe vervelend en zwaar het karwei ook was, totdat Babamukuru naar de velden kwam rijden nadat hij het huis verlaten had aangetroffen.

Soms kwam Babamukuru in korte broek op bezoek. Als we bij die gelegenheid allemaal op het land aan het werk waren, pakte hij een hak en werkte een tijdje met ons mee voordat hij met mijn vader en Nhamo terug naar huis reed om mijn vaders verslag over de gemaakte vorderingen aan te horen: hoe ver we achterliepen met zaaien, met het bewerken van de grond of met de oogst; dat het vee van de burens onze velden plunderde; waarom Babamukuru toch beslist een omheining van prikkeldraad moest laten aanleggen om zowel de bavianen

als het vee buiten te sluiten. Als Babamukuru geen korte broek aanhad, reisden de mannen direct naar huis af. Mijn moeder bond dan met samengeperste lippen de kleine Rambanai wat steviger op haar rug en ging zwijgend door met haar werk. De woeste zwaaibewegingen van haar armen terwijl ze de maïsstengels greep en van blad ontdeed, weerhielden Netsai en mij ervan zelfs het geringste geluid van protest te laten horen. We zagen mijn moeder al met eenzelfde woeste zwaai een zwiepende roede op onze benen slaan, en de gedachte alleen al maakte ons zeer werklustig. Mijn moeders stille woede dreef Netsai in mijn ogen tot overdreven ijverigheid. Om geen gezichtsverlies te lijden wilde ik echter niet achterblijven bij mijn jongere zusje, die anders een schandalig aantal meters meer zou afwerken, een beschamend aantal kolven meer zou plukken. Bij zonsondergang volgden we de sporen van mijn ooms auto en dreven zelf het vee naar de kraal, omdat er in onze familie naast Nhamo geen andere jonge man was om deze taak uit te voeren. We liepen zo snel we konden zodat we op tijd het avondeten konden gaan klaarmaken. Eerlijk gezegd zag ik Babamukuru niet graag in een korte broek. Zijn zendelingenpak gaf hem een waardig aanzien, en zo stelde ik me hem het liefst voor.

Op de dagen dat Babamukuru ons bezocht, slachtten we een haan. Of, beter gezegd: we slachtten een haan als die voorhanden was, en anders gewoon een kip. Ook als Nhamo thuiskwam, samen met Babamukuru of alleen, werd er een hoen geslacht. Netsai en ik moesten het dier dan in een hoek drijven en vangen, wat uiteindelijk na veel vruchteloos grijpen van lucht en veren lukte. Dit alles onder de aanmoedigende vreugdekreetjes van de kleine Rambanai, die vaak in een huilbui eindigden wanneer de vogel haar bij zijn ontsnappingspogingen in het gezicht vloog.

Op deze specifieke middag in november, de middag dat we Nhamo thuis verwachtten, besloot mijn moeder haar groenten water te geven. Op een stukje grond dat vroeger aan mijn

grootmoeder had toebehoord en niet zo ver van ons huis aflag, al was het altijd nog een kwartier lopen, had ze koolzaad, covo, tomaten, derere en uien geplant. Mijn moeder en ik liepen met het vee van de velden naar de moestuin, waar onze wegen zich scheidde. Zij bleef achter om de groenten te begieten en ik vervolgde mijn weg naar huis, de zweep ongebruikt in de hand omdat de dieren evenzeer naar huis verlangden als ik. De zon zonk al achter de heuvels, we werden vergezeld door lange, dunne, oostwaarts gerichte schaduwen. Het was al ruim na zessen. Op dit uur verwachtte ik Nhamo thuis aan te treffen. Maar toen ik van de kraal naar huis liep zag ik alleen Rambanai en Netsai spelen op de stoffige binnenplaats rond de keuken. Ze speelden nhodo, dat wil zeggen: Netsai speelde nhodo, Rambanai gooide alleen de steen in de lucht en protesteerde hartgrondig als daarmee haar beurt voorbij was. Rambanai was veel te klein om de steen op te gooien en dan een aantal andere stenen van de grond te rapen voordat ze de eerste steen weer op zou kunnen vangen. Netsai wist dit maar al te goed, en toch genoot ze ervan Rambanai met nhodo te verslaan.

Zodra Rambanai mij zag, kwam ze op me toegerend. Ze deed luid haar beklag over Netsai's oneerlijke spel in haar onbegrijpelijke brabbeltaaltje, zodat ik alleen uit haar gezichtsuitdrukking kon opmaken wat ze bedoelde.

'Stil maar,' zei ik sussend, terwijl ik haar oppakte en op mijn heup zette. 'Ik zal wel een spelletje nhodo met je spelen. Dat vind je vast leuk. Heb je Nhamo's bagage al gehaald?' vroeg ik Netsai.

'Nee, Sisi Tambu,' antwoordde ze. 'Mukoma Nhamo is er nog niet.'

'Is 'ie er nog niet?' Dat was geen reden voor ongerustheid; de bus van drie uur arriveerde vaak pas om vier of zelfs vijf uur. Ik was zelfs opgelucht. Nu hoefde ik de haan niet te slachten. 'Misschien komt hij dan morgen, als hij met Babamukuru mee kan rijden.'

Ik kende Nhamo goed genoeg om te weten dat hij zo laat op de dag niet meer te voet naar huis zou komen, omdat hij dan zelf zijn bagage moest dragen. Niet dat hij veel te dragen had, want zijn koffer liet hij bij Babamukuru achter. Meestal had hij alleen een kleine tas bij zich met zijn boeken en één of twee oude kaki shorts, de enige kleren die hij thuis droeg omdat het hem niet kon schelen als die vies werden. Soms bracht hij ook nog een plastic zak mee met wat losse spullen zoals suiker en thee, zeep, een tandenborstel en tandpasta. De suiker en de thee waren meestal een cadeautje van mijn tante voor mijn moeder, maar Nhamo hield ze voor zichzelf. Terwijl wij aan het werk waren, zat hij zoete zwarte thee te drinken en te lezen. Mijn moeder vond dit wel amusant. Betrapte ze hem erop, dan stuurde ze hem weliswaar met een standje weg om het vee te gaan hoeden, maar achteraf vertelde ze het voorval altijd met een lach. ‘Dat joch met zijn boeken ook! Hij wordt nog eens een goede onderwijzer dankzij al dat lezen!’

In ieder geval had Nhamo nooit veel zware bagage bij zich. Evengoed weigerde hij zijn spullen allemaal zelf te dragen. In plaats daarvan liet hij altijd wel iets – een paar boeken, een plastic zak, het deed er niet toe wat – achter bij de winkeliers bij de bushalte, want hij stond op goede voet met iedereen, zodat hij Netsai erop uit kon sturen om het voor hem te gaan halen. Als hij in een genadige bui was, bood hij aan intussen op Rambanai te passen, die nog niet kon lopen. Was hij zichzelf, dan meesmulde hij dat babysitten geen mannenwerk was. Netsai, weliswaar groot voor haar leeftijd maar evengoed nog klein, ging dan met de baby op haar rug de bagage halen. Een paar keer ben ik met haar meegegaan, omdat ze niet alles alleen kon dragen. Ik had er een enorme hekel aan om Nhamo’s spullen te moeten halen. Ik wist dat hij helemaal geen hulp nodig had, dat het hem er alleen om ging ons en hemzelf te laten zien dat hij de macht had, het gezag ons dingen voor hem te laten doen. Mij koeioneerde

hij niet al te erg, want ik was bijna net zo groot als hij en kon gemakkelijk een houtblok uit het vuur in z'n gezicht duwen als ik boos was, maar Netsai moest boeten voor alles wat hij van mij niet gedaan kreeg. Hij schiep er genoeg in haar bij het minste of geringste een klap met een stok te verkopen. Om de vrede enigszins te bewaren ging ik met Netsai mee als ze hulp nodig had, onderweg scheldend en tierend over onze lamlendige broer. Wellicht vraagt u zich af waarom ik het niet voor mijn zusje opnam, waarom ik mijn broer niet te verstaan gaf dat hij zijn eigen bagage kon dragen. Dat heb ik gedaan, de eerste keer dat Nhamo Netsai opdroeg zijn spullen te halen. Maar nadat hij ermee ingestemd had zelf te gaan en ik de keuken weer was ingelopen, gaf hij Netsai buiten gehoorsafstand met een twijg van de perzikboom een flink aantal zwiepende slagen op haar blote benen. Arme Netsai! Ze vertelde me dat ze de hele weg naar de winkels had gerend. En toen vroeg ze me waarom ik haar niet meteen had laten gaan! Eerst dacht ik dat ze me vanwege het pak slaag die onnozele vraag had gesteld, maar later realiseerde ik me dat ze het echt niet erg vond Nhamo's bagage te dragen, als het maar niet te veel was. Ze was een lief kind, van het soort dat later een toegewijde, treurige echtgenote wordt. En Nhamo maakte zichzelf ongetwijfeld wijs dat Netsai zijn bagage heus niet dragen zou als het te veel voor haar was. Dus vond ik het niet erg haar een handje te helpen als dat nodig was.

Dit was niet het enige onaangename aan mijn broer. Die Nhamo van ons zat vol onredelijke ideeën. Zelfs na al deze jaren denk ik nog steeds dat we thuis beter af waren zonder hem. Destijds was ik daar in ieder geval van overtuigd en ik herinner me dat ik me die middag in november behoorlijk opgelucht voelde. Nu ik de haan niet hoefde te slachten en klaarmaken, kon ik me enkel met de sadza en groenten bezighouden. Dit was een karweitje van niets, zodat ik de mogelijkheid had terug te gaan naar de moestuin om mijn moeder te helpen. De gedachte aan mijn moeder, die zo hard en zo

alleen moest werken, deed me altijd verdriet. Uiteindelijk besloot ik toch maar de avondmaaltijd te gaan voorbereiden, zodat ze niets meer hoefde te doen als ze terugkwam. Ik wist immers dat ze zich geen rust zou gunnen als er na afloop van het begieten van de groenten nog werk te doen was.

Netsai schudde me uit m'n gepeins wakker. 'Zit je iets dwars, Sisi Tambu?' Terwijl ik Rambanai naar m'n linkerheup verschoof, merkte ik dat mijn rechterknie vastzat.

'Dwars, Si'Tam?' vroeg Rambanai.

Het was typerend voor Netsai iets te vragen waarop ik geen antwoord kon geven. Ik kon mijn zusjes toch niet glashard zeggen dat ik me net had staan bedenken hoezeer ik de pest had aan onze broer. Ik voelde me er schuldig over. Hij was onze broer, en daarom moesten we van hem houden, en dat maakte het alleen maar moeilijker om een hekel aan hem te hebben. Dat dit toch het geval was, gaf wel aan dat ik een grondige afkeer van hem had!

'Het zal fijn zijn als Mukoma Nhamo thuiskomt,' zei ik in een poging mezelf te overtuigen.

'Hoezo?' vroeg Netsai niet-begrijpend. 'Wat gaat hij doen dan?'

'Doen dan?' echode Rambanai, waardoor ik kon lachen in plaats van te antwoorden. Ik zette haar neer en ging naar de dara om de geëmailleerde kom met water te vullen en de potten en schotels te halen die ik nodig had bij het koken. De dara verkeerde in een abominabele toestand. Termieten hadden zich vastberaden een weg door één poot geknaagd, zodat hij schaamteloos scheef hing en er constant spullen af vielen. Alsof dat niet genoeg was, waren een aantal van de uit boombast vervaardigde riemen, die de planken bij elkaar hielden, doorgerot. De planken waren uit elkaar geschoven, zodat er grote kieren tussen zaten. Als de spullen niet van de dara afrolden dan vielen ze er wel tussendoor.

Hij moet gerepareerd worden, ik moet hem repareren, dacht ik voor de zoveelste keer en nam me voor er zo snel

mogelijk iets aan te doen. Ik bukte me om de ton, die wel 45 liter water kon bevatten, onder de dara vandaan te trekken, hartgrondig hopen dat er nog voldoende in zat voor de nacht.

Netsai sloeg me gade. 'Hij zit vol,' zei ze glimlachend. 'We hebben de blikken gebruikt. We hoefden maar drie keer op en neer naar de rivier te lopen.'

'Rivier lopen,' beaamde Rambanai.

'Je bent een harde werker,' zei ik tot mijn zusje, vertederd door haar zorgzaamheid. Haar lieve gezichtje begon van binnenuit te stralen. We glimlachten tegen elkaar en Rambanai kraaide van plezier.

De cava was vers en had grote bladeren. Die was snel gewassen. De potten waren allemaal schoon, wat opnieuw getuigde van Netsai's zorgzame aard. Zolang de viezere karweitjes maar geklaard waren, had ik er plezier in het eten te bereiden. Neuriënd snipperde ik de cava in de pot en zag met genoeg dat de kippen de restjes van de vloer oppikten, zonder dat ze bang hoefden zijn zelf in de pan te belanden! Wat haatte ik toch dat hele gedoe met zo'n kip: om Netsai te moeten vragen het dier de pas af te snijden, terwijl ik hoe langer hoe geagiteerder raakte naarmate ik vaker in het luchtledige greep in mijn pogingen de vogel bij de vleugels te vatten; om, als ik het dier eenmaal te pakken had, zijn luidkeelse gekakel aan te moeten horen tot het, zich bewust van het naderend einde, zweeg. En al evenmin kon ik de verstikkende geur van bloed velen, die opsteeg wanneer we kokend water over de onthoofde vogel goten om de veren los te maken. De volgende keer, dacht ik onnozel, gaat Nhamo het maar zelf doen. Als hij zo nodig kip wil eten, moet hij haar zelf maar vangen en slachten. Ik zal haar plukken en koken. Dat leek me een eerlijke werkverdeling.

Deze gedachte was onnozel. Uit het pak slaag dat Netsai gekregen had vanwege de bagage had ik moeten kunnen opmaken dat Nhamo er niet op uit was eerlijk te zijn. Mis-

schien was hij wel eerlijk jegens anderen, maar in ieder geval niet jegens zijn zusjes, die ook nog eens jonger waren dan hij. Misschien is het wel niet eerlijk van mij om hem postuum, zonder dat hij zich kan verdedigen, alle schuld in de schoenen te schuiven, terwijl ik genoeg heb meegemaakt om te weten dat schuld nooit zo eenduidig is. Misschien doe ik het voorkomen alsof Nhamo gewoon het besluit had genomen om onaangenaam te zijn en daar goed in bleek te zijn. In werkelijkheid was dat niet het geval; in werkelijkheid gedroeg hij zich, zij het misschien in extreme mate, op de manier die van hem verwacht werd. De behoeften en gevoelens van de vrouwen in mijn familie werden nu eenmaal niet van belang, zelfs niet legitiem geacht. Daarom zat ik in het jaar van Nhamo's dood niet in de vijfde klas, wat gezien mijn leeftijd logisch was, maar in de derde. Destijds ervoer ik de onrechtvaardigheid van mijn situatie telkens als ik daaraan dacht, en dat was vaak aangezien kinderen het altijd over hun leeftijd hebben. Deze gedachte, dit gevoel van onrechtvaardigheid, dat was de reden dat ik een hekel begon te krijgen aan mijn broer, en niet alleen aan mijn broer: aan mijn vader, mijn moeder – ja, eigenlijk aan iedereen.

1968. Tambu is 13 jaar, woont in Zimbabwe en is razend intelligent. Net als haar broer zou ze dolgraag naar school gaan, maar volgens haar vader is het de taak van de vrouw om voor het gezin te zorgen en daarnaast is er te weinig geld.

Dan overlijdt Tambu's broer. Omdat er toch iemand moet zijn die de toekomst van de familie veilig kan stellen gaat haar vader overstag en mag Tambu naar school. Ze trekt in bij het geschoolde en verwestelijkte gezin van haar oom en tante, die van 1960 tot 1965 met hun kinderen in Engeland hebben gewoond. Nyasha, haar nichtje, worstelt nu ze terug is met de gewoonten van haar moederland.

De nichtjes groeien steeds meer naar elkaar toe. Beiden proberen ze op hun eigen manier een weg te vinden in een verwarrende wereld vol verwachtingen en verschillen. Wat is de prijs die ze moeten betalen voor hun ontwikkeling? Hoe vinden ze, levend in twee werelden, hun eigen stem?

'Melodius, rijk en vol prachtige details'

– *The Guardian*

'Fascinerend'

– Kwame Anthony Appiah

'Onvergetelijk'

– Alice Walker

Voor haar roman *Toestanden* werd auteur, film- en theatermaker Tsitsi Dangarembga de Commonwealth Writers' Prize toegekend. In 2021 ontving ze voor haar werk zowel de PEN Award for Freedom of Expression als de Duitse vredesprijs.

NUR 302

ISBN 9789023961550

www.uitgeverijmozaiek.nl